Örnahistoria -
en opretentiös historieskrivning över Örnahusen.

Ortsnamnet Örnahusen och den tidigaste bebyggelsen.

Idag visar en vägskylt längs Borrbyvägen namnet Arnhög. Arnhög är en höjd - redan under 1500-talet styrkt i skrift som Örnebacken. Örn är benämningen på grus. Örnhög, eller som den nu kallas, Arnhög, har under min livstid bl a kallats Ornabacken eller Tornabacken. Tanken om kungagrav, fornlämning etc har föresvävats. Ett kan man dock ganska bestämt säga: "Det är en grusbacke" !

På rekognoseringskartan från 1812 finns ett intressant hus markerat. Huset ligger mellan Risteören och Örnebacken, ca 800 m uppe i land. Huset benämns Örnehuset, dvs singularisformen av Örnahusen och som sannolikt fått sitt namn från läget nedanför Örnhög, på kartan från 1812 benämnd Örnebacken. Äldre människor med sitt ursprung på orten, har minnen från sina mor- respektive farföräldrars berättelser. Minnet kan inte återkalla benämningen Örnehuset. Minnet av berättelserna om den ensamma kvinnan, som bodde i ett hus som stämmer väl med lägesbeskrivningen av Örnehuset, finns dock kvar.

Pluralisformen Örnahusen är dokumenterad från 1878.
I Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1952-54 kan läsas om uddarna Risteören och Långeören, även kallade Risteörn och Långeörn, vartill bildats några namn på fiskedrätter. Bebyggelsen innaför Risteören kallas här även Örnarna (dvs Örnahusen). Örnarna används dessutom som benämning på invånarna i hussamlingen.

I skriften visar man på en annan förklaring till namnet Örnahusen än den, som bygger på ovan beskrivna Örnehusetförklaringen. Uddar med namn på –örn (av – ören till ordet ör 'grus-, stenrevel') anser man är upphovet till namnformen Örnahusen, "husen mellan Örarna". Sannolikt kände man inte till 1812 års kartas singulara belägg Örnehuset och platsens bebyggelsehistoria.

Norrekås.

Det framgår tydligt, enligt en skrivelse från Dialekt- och Ortsnamnsarkivet i Lund, att vid 1800-talets början ett Örnehuset senast mot 1800-talets slut vuxit ut till hussamlingen Örnahusen. Norr därom ligger Norrekås. Namnet visar, att det från början varit fråga om den norra kåsen, detta sett i förhållande till den sydligare vid Örnahusen. Som bebyggelsenamn är Norrekås säkert styrkt på 1920-talet och som sådant redovisas det på alla officiella ekonomiska och topografiska kartverk fr o m 1934. (På 1812 års karta finns här ingen bebyggelse).

En upptecknare noterar 1926 Norrekås som en samling fiskarehus norr om Örnahusen intill Långeören. Om Örnahusen skriver han, att namnet bärs av bebyggelsen ca 500 m på båda sidor om Risteören. På generalstabsbladet 3 Simrishamn 1:100 000, tryckt 1911, markeras Norrekås som namn på husen närmast udden Långeören. På samma kartblad har namnet Örnahusen utsatts som hussamlingen omedelbart innanför Risteören, omfattande ett gårdstecken och ca tio torptecken, dvs smärre bostadslägenheter.

Nya Örnahusen.

Stormar, två dokumenterade till 1872 och 1904, och bränder, en storbrand år 1912, har vid olika tillfällen under de senaste 150 åren ritat om kartan. Dessa katastrofer innebär, att de äldsta husen på gamla Örnahusen är uppförda under 1900-talets första årtionden.Under 1900-talet har bebyggelserna Norrekås resp. Örnahusen vuxit ut över Hoby bys strandägor och så småningom vuxit samman. Båda bebyggelsenamnen har därför samma existensberättigande.

Berättigad är också den nya skyltmarkering, som ringar in Örnahusen i ett större område än ursprunget enligt ovan. Bebyggelser utvidgas, växer, och namnen hänger med. Tänk på holländarnas Nieuw Amsterdam, som vid det engelska övertaget blev New York. Gränserna för New York City har också förändrats – dock ännu mer än Örnahusens d:o.
(Bilagd, handritad karta: Örnahusen 1912, före branden.)

Örnefiskarnas fyrar.

Minnen från min egen barndom kan befästa: "Hussamlingen omedelbart innanför Risteören". Under 40-talet fanns en gammal husgrund vid några höga träd strax norr om Risteören, sannolikt en rest av nämnda husgrupp. Går man en bit upp på åkrarna finns två intressanta, spetsiga och ca. 1.50 meter höga stenar placerade. Den närmast havet befintliga stenen står ca. 125 meter ovanför kustvägen medan den andra stenen är placerad i åkern söder om Södra Skolan. Genom att med hjälp av GPS exakt positionsbestämma stenarna och därefter placera dem i ett digitalt sjökort, görs en intressant iakttagelse. Stenarnas enslinje följer djupränna strax norr om Risteören och skär genom den nordligaste av de välkända fiskeplatserna, Örnhökaknösarna. På stenarnas toppar kan dessutom en viss skålning skönjas, sannolikt därför att man vid behov kunde tände någon slags bloss på stentoppen. Det är frestande att benämna dem "Örnefiskarnas fyrar". De öppna strandängarna gav helt fri sikt i enslinjen. I en roman berättas om fiskare från Örnahusen, som ror ut till knösarna ca en distansminut ut från land (1852 meter) för torskpilkning. Deras hemmahamn är en brygga norr om Risteören. (skall inte förväxlas med läget på dagens brygga). Kanske är det just detta Örnahusen som novemberstormen 1872 ödelägger ?

Sjöräddningsvägen.

Längs Örnahusens respektive Norrekås stränder ringlar sig en gång- och cykelstig. Den har i folkmun benämnts Sjöräddningsvägen. Benämningen Kustriddarevägen har också existerat, sannolikt under en tidigare tidsperiod. 1855 installerades Mälarhusens räddningsstation. Räddningsstationen placeras där tidigare assuransföreningen Lloyds Shipping i London låtit uppföra den sk "Röda Längan". Avsikten med "Röda Längan" var att tillvarataga vid förlisningar bärgad, försäkrad last.
Sjöräddningsvägen skulle alltid hållas farbar för häst med vagnar. Räddningsbåt och raketutrustning transporterades på vagnar. Vattnen kring Sandhammaren, Risteörn och den stora stenen Bruning med sina ungar, ansågs farliga för sjöfarten och många förlisningar skedde i nämnda platsers närhet. 1891 flyttades stationen till Sandhammaren, där den finns idag som museum. En tavla över kända förlisningar på sydkusten pryder en av båthusets portar.
Under senare delen av 1800-talet drogs en privat, fast larmtelefonlinje mellan Sandhammaren och Örnahusen. Installationen var en nödvändighet, för att kunna sammankalla den på Örnahusen bosatta livbåtsbesättningen. Telefonledningen terminerade i huset, som vi senare känner som Herman Nilssons affär (vid propelleren).

Samfälligheten.

Sjöräddningsvägen bildar med få undantag gräns mellan ägandes mark och samfälligheten, en samfällighet till de på orten mantalsatta fastigheterna. Den benämns ibland felaktigt som "allmänningen". Samfälligheten användes förr i tiden som betesmark för både hästar och kor, som lagringsplats för den tång som bärgades på de olika tångtäkterna och inte minst sommartid som fotbollsplan. Det var även vedertaget att markera sk 'skrothålor' på samfällighetens omelbara närhet till stranden = dåtidens återvinningsstationer. Vad som inte kunde eldas upp fick väder och vind bryta ner. Fiskarna satte upp sina sk garnhängen och båtar vinterförvarades där. Tångvägar, ofta gemensamt ägda av två eller flera fastigheter, ledde ner till samfälligheten, där tången lagts i högar. Tångvägarna användes även av de större gårdarna, som hade sk tångtäkter vid stranden. Under höstarna öste man upp tången från strandningen med grepe, rullade upp den på "rullebör" och lade den i en sk tångbunke(hög). Fram på vårvintern var tången mogen att spridas som gödsel på åkrarna. Tånghögsvolymen var nu endast 15% av den ursprungliga tånghögen med nybärgad tång.

Skolorna.

Det är svårt att exakt ange ett befolkningstal för 1800-talets senare hälft, men skolgång och skolbyggandet vittnar om, att antalet innevånare är under ständig ökning. Fram till 1854 får södra skolrotens barn sin undervisning i kyrkbyn. 1854 bestämmer kyrkostämman om byggandet av en skola för nämnda barn. Per Nilsson lämnar tomt till bygget, vilket sannolikt färdigställs samma år. Huset är känt som 'Hans Lars hus'. Barnen har nu egen skola och åtta månaders skolgång.

1879 öppnas även en småskola i huset, som i modern tid kallas Hilda Nilssons hus (sonen Gunnar bor där idag). Två år senare byggs en ny skola (Folkets hus) där storskolan inryms. 1912 står den nya Södra Skolan färdig och nio år senare, 1921, då elevantalet nått upp till 100 elever, införs även en mellanskola. I och med mellanskolan införs, finns alla tre stadierna av sk B-skola representerad. Tre lärartjänster hålls där. Den då 22-åriga Ingeborg Wahlkvist - sedermera fru Olsson - blir den första mellanskoleläraren och såvitt jag vet även den siste mellanskoleläraren enligt B-skolenormen. Under 1920-talet byggs lärarbostäderna för små- och mellanskoleläraren. Storskolans lärarebostad byggdes samtidigt med skolbygget. Mellanklasselever, födda mellan 1910 och 1950, hade alla fru Olsson som lärare.

Fastigheterna och människorna.

I princip finns vid tiden för första världskriget – 1914 – dagens äldre fastigheter utplacerade. Några är nya hus, uppförda efter branden 1912 men nu placerade på nya tomter.Till varje fastighet hör några tunnland mager jord. Fastigheterna betecknas som småbruk och drivs som deltidsjordbruk i kombination med fiske eller annan yrkesverksamhet. Grönsaker som morötter och potatis odlas där marken medger detta och på den allra magraste jorden gör sparrisen senare sitt intåg (dock inte den gröna varianten). Många av småbruken har häst och en eller två kor. Gris finns i nästan varje hushåll – även under kriget, då även tamkaninerna är betydelsefulla för försörjningen.

Under perioden mellan de båda världskrigen sker små förändringar rörande bebyggelsen. Nya generationer tar plats, oftast i övertagna föräldrarhus, där vanligtvis 'de gamle' föredrar att bo kvar. Både Örnahusen och Norrekås växer dock befolkningsmässigt. Anmärkningsvärt är, att barn och även barnbarn stannar på orten och det är först in på 50-talet som 'avfolkningen' skjuter fart.

I och med barn och barnbarn stannar kvar, får vissa släkter mycket starkt fäste. Johan Persson vid Hävdavägen har fyra barn; samtliga stannar kvar livet ut. Fyra av Åke Sonessons barn och barnbarn blir kvar på orten. Släkten Glimberg på Norrekås är en stor släkt. Inom många familjer finns två eller flera syskon på orten och kusiner finns i mycket stort antal. Vid ett tillfälle under 50-talet uppvaktas en 40-årsjubilerande sjöman med ett telegram, signerat av 31 på Örnahusen bosatta släktingar.

Prästaskogen.

1935 planteras den sk Prästaskogen. 1937 görs en omplanteringen av området närmast stranden. Sextio år senare börjar man avverka lite skog. På flygbilder från 1938 syns skogen nyplanterad. Diagonalstigen från skogens sydvästra hörn till dess nordöstra hörn kan skönjas. Sannolikt fanns denna enkla förbindelseled till Skillinge långt tidigare än skogen planterades. Stigen till Skillinge, genom skogen, förbi cementgjuteriet, Blanks och Per Bengtssons, var huvudstråket till lejet. Rest av stigen finns ännu kvar, dock inte farbar med cykel.

Bahia och företagandet.

Folkets Hus, byggt som skola (lokalt benämnt 'Bahia') blir bostadshus efter skoltiden. Senare övertar arbetarkommunen huset. Möten, fester och kalas hålls i lokalen och ett litet bibliotek finns där. Under andra världskriget fungerar huset som militärförläggning. Bahia blir även klubblokal för ÖHBTK (Östra Hoby Bordtennis Klubb). Under 1930-talets avslutande år finns fem affärer på Örnahusen. En är mjölk, ost och smöraffär och en är cykelaffär. Övriga tre affärer är livsmedelsaffärer. Det finns två snickerier, två fiskhandlare (prångare), lastbils- och taxibilsrörelse samt poliskontor (fjärdingsman). Ett rökeri för såväl fläsk som fisk finns. Skillinge IF:s fotbollslag består till 10/11 av Örnahus- & Norrekåspågar.

Kustvägen.

Vid 1930-talets början låter tanken på en väg mellan Kyhl och Skillinge, förbi Örnahusen och Norrekås, göra sig gällande. Det är fiskarna, som vill ha en bättre förbindelseled till Skillinge, och man kan ana, att den planerade skogsplanteringen kan äventyra diagonalstigens framkomlighet. 1934 påbörjas det hela genom tecknandet av sk gåvobrev för den mark vägbygget kräver. I de flesta fallen är det Frans Magnusson och Magnus Persson, som bevittnar markägandes makars bekräftelse på att de skänker mark till vägbygget. Vägstyrelsen och andra världskriget bromsar dock upp bygget. (Se bilagd Sk. Dagbl. artikel från nov.1938.)

Ett utdrag från pastoratskyrkostämman daterat 11e juni 1949 visar att icke utarrenderad mark genom skogen skänks till den nu bildade Örnahusens kustvägs vägsamfällighetsföreningen. Gottfrid Åkesson, ortens starke man, som i mångt och mycket är värd en egen historia, är nu föreningens driftige ordförande. Vägen byggs och trafiken släpps på vid femtiotalets mitt. En trafikräkning sommaren 1957 görs för att påvisa trafiksituation och leder så småningom till att en permanent beläggning läggs på vägen. Det sägs, att landshövding Per Westling, boendes på Norrekås (i det sk Pokerhuset) och vid den tiden ende landshövding på orten, inte kunde förlika sig med dammet från grusvägen. Hans i ärendet och på den tiden tunga röst tros ha påverkat beslutet om beläggning. Fr o m den 1e mars 1959 blir Örnahusens kustväg allmän väg. Ett år tidigare, 1958, har SJ erhållit föreningens tillstånd att med landsvägsbuss trafikera den enskilda vägen.

Anm.
Samtliga signerade och bevittnade gåvobrev tillsammans med protokollen från samtliga vägsamfällighetsföreningens möten, finns i förvar hos Gottfrids son, Åke Åkesson.

Efterkrigstiden.

Fr o m 1945 och det samtida krigsslutet börjar nya hus uppföras. De skiljer sig från de äldre husen genom sin typiska 40-tals stil. Krigsårens stora barnkullar håller skolan med sina sju årskurser fortfarande aktiv. Tre lärartjänster finns inrättade. Lärarbostäder finns på området. Läsåret 1949/1950 startar landets första åttonde klass på Södra Skolan. Åttondeklass finns på Södra Skolan endast under nämnda läsår. Samtidigt flyttas vissa klasser över till Skillinge skola och 1965 läggs skolan helt ner. 1947 öppnas en ny affär, Örnahusens Lanthandel, samtidigt som Herman Nilssons affär upphör. Affären ligger vid Borrbyvägen, mitt emot Södra Skolan. För samtliga skolklasser införs förbud att köpa godis under rasterna. Busshållplatsen flyttas från vid "Henrik handlares" till vid "Hanssons affär" (lanthandeln).

Den sista affären.

Efter skolans nedläggelse, som har sin grund i en ny skolreform och krympande innevånarantal, återstår endast en affär. C E Larsson driver sedan slutet 1940-talet en livsmedelaffär med stort sortiment. En slogan säger: "Affären där mycket syns men mera finns". I affären för livsmedel finns även manuell charkdisk. Man säljer kläder, virke, utsäde och gödning, fiskeredskap och har byggmarknad och bensinstation. I princip finns allt som ortens innevånare behöver. Personalen består av fem personer. Om sortimentet kan anses nödvändigt för orten, kan affärsrörelsens generösa krediter anses lika nödvändiga. Man gör inköpen under sommar- och höstmånader och betalar under vinter- och vårmånader. Betalning kan ju ske först när morötter och potatis sålts eller då ålfisket eller andra näringar genererat kontanter. Att kunna ge räntefri kredit i upp till sex månader och ändå lämna tre procent kassarabatt vid skuldbetalningen, innebär vissa likheter med Ebberöds bank. I början av 1960-talet byggs affären ut och blir en modern snabbköpsaffär med två kassor öppna och charken bemannad. Varor körs ut till de som behöver denna service. Larsson köper mark till en väg, som han låter anlägga. Den nya vägen förbinder Borrbyvägen med Hävdavägen och anläggs för att underlätta varutransporter till affären. Efter C E Larssons bortgång säljs affären, drivs en kortare tid i annan regi och läggs ned. Idag finns ett hembageri i lokalen.

Den nya tiden.

Med skolan och affärerna borta tillsammans med att den allra äldsta befolkning dör, tar försäljningen av fastigheter ny fart. Husköparna benämns sommargäster, då, med några få undantag, de som namnet säger, endast bebor husen under sommarmånaderna. Intressant är nu, att åretruntboendet ökar så smått. Samtidigt görs stora investeringar i att rusta upp och bevara husen, oftast till det yttre så nära originaluppförandet som möjligt. Dialekten, som majoriteten av innevånarna talar, är inte längre skånsk, utan som man säger, 'uppländsk'.

År 2008 ser vi ett Örnahusen med ett hembageri, ett snickeri, krukmakeri och en lantbrukare. Övriga företag på Örnahusen torde kunna rubriceras som tjänsteföretag. Befolkning ökar succesivt och det byggs som aldrig förr. Antalet skolbarn är större än då skolan stängdes. I motsats till många, liknande orter, överstiger antalet yrkesarbetande antalet pensionärer.

Samlade intryck ur minnet och källinformation enligt nedan, nedtecknat maj/2008 av Ingvar Wihlborg.

Källor: Skolhistorian hämtad från boken **Ö. Hoby – Skillinge**, Bygd i förvandling (säljs på Sjöfartsmuseet, Skillinge).
Gottfrid Åkessons samlade korrespondens + personintervjuer.

Bilagor: Tidningsurklipp, bilder på personer, nämnda i text och under rundvandringen samt karta 1912.